MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. Meşrutiyet Bağlamında Türk Milliyetçiliğinin Dönüşümünün İzleri: Yusuf Akçura ve Ahmet Ferid Tek

Aytül Tamer (*)

Giriş

Keskin kılıç kullananlar yanlış hamlelerden sakınmalıdırlar.
Ahmet Ferit[1]

Çalışmanın başlığında yer alan iki isim Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit Tek yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Türk milliyetçiliği bağlamında eserler vermiş; siyasi alanda milliyetçilik tezini savunmuşlardır. Yolları bazen kesişen, bazen paralel ve bazen zıt yönlerde giden bu iki arkadaş, II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türk milliyetçiliğinin dönüşümünün izlerini takip etmek açısından önemli iki siyasetçi, fikir/eylem adamı ve yazardır. II. Meşrutiyet öncesinde ve sonrasında izledikleri milliyetçilik politikaları ve faaliyetleri Cumhuriyet döneminde Akçura ve Tek'e verilen rollerin de kaynağı, bir başka deyişle sebebidir.

Bu çalışmanın amaçlarından birincisi, Yusuf Akçura ve Ahmet Ferit Tek'i savundukları milliyetçilik tezinin farklılıkları ve yönelimlerinin dönüşümleri açısından karşılaştırmaktır. Sadece milliyetçilik ya da Türkçülük ideolojilerinin değil, hayata ve siyasete, özellikle güncel siyasete bakış açılarının da farklılığı bu bağlamda ele alınacaktır. İkincisi ise 1908'den 1920'lere Türk milliyetçiliğinin dönüşümünde bu iki fikir adamının ortaya konan farklılıklarının siyasi yaşam çizgilerinin belirlenmesindeki ve sonuçlarındaki rolünü ortaya koymaktır.

Çalışmada, Türk siyasi tarihinde unutulmuş bir isim olması ve hak-

(*) Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

1 *Nevsal-i Milli*, (İstanbul, 1330) s. 184.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

kında oldukça az sayıda araştırma olması nedeniyle [2], Ahmet Ferit Tek'in ideolojisi ve siyasi faaliyetleri daha ayrıntılı olarak ele alındı. Hem Yusuf Akçura hakkında hatırı sayılır bir külliyat olduğu düşüncesi ile hem de kendisinin eserlerinin büyük çoğunluğu günümüz Türkçesinde yayımlandığı için [3] Akçura'nın yaşamı ve bu makalenin içeriği dışında kalan eserlerine detaylı değinilmeyecektir. Yusuf Akçura'ya oranla niceliksel olarak daha az eser üretmiş olan Ahmet Ferit'in özelikle 1908-1920 yılları arasında fiili anlamda daha hareketli bir siyasi hayatı olmuştur. Bu çerçevede Ahmet Ferit'in liderlik ettiği siyasi partilerin programları da Yusuf Akçura ile aralarındaki ayrım noktasının boyutlarını ortaya koymak açısından önemli kaynaklardır.

Ahmet Ferit Tek'in Hayatı [4]

1878 yılında doğan Ahmet Ferit Tek, Kuleli Askeri İdadisi'nden mezun olduktan sonra 1894'de Harbiye'de, 1896'da Mülazım-ı sani rütbesiyle Erkan-ı Harbiye'de okumaya başlar. Bu dönemde Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiyede Osmanlı İttihat ve Terakki cemiyeti'nin faaliyetleri artmıştır. Ahmet Ferit Tek'in kızı sanat tarihçisi Emel Esin'e göre babasının bu tür faaliyetlerle hiç ilgisi olmamasına rağmen, Harbiyeli Meşrutiyetçi öğrencilere karşı 1897'de yapılan takibatta arkadaşı Yusuf Akçura'yı koruyunca tutuklanır. 1897'de Trablusgarb'a gönderilirler ve bir sene hapiste kalırlar. Temmuz 1898 rütbe tenzili ile Trablusgarb Erkan-ı Harbiyesi'nde çalışmaya başlar. Trablusgarb'ta fırka kumandanının seryaveri Şevket Bey'in -ki daha sonra kendisinin kayınpederi oldu- reisi olduğu İttihat ve Terakki'nin yedinci şubesinin üyesi aralarında yer alır.

---

[2] Ölümünün ardından yayımlanan yazılar: N. Akder, "Seçkin Vatansever, Büyük Milliyetçi, Değerli Fikir ve Mefkure Adamı Ahmed Ferid Tek Üful Etti" ve E. Esin, "Ahmed Ferit Tek", *Türk Kültürü*, (Aralık 1971, Yıl:10, Sayı: 110). Hakkındaki biyografik yazılar ve araştırmalar: "Ahmet Ferit Bey", *Nevsal-i Milli* (İstanbul:1330); M. Arai, "Milliyetçilik İlkesinin Unutulmuş Bir Öncüsü: Ahmed Ferid Bey", *Atatürkçülük ve Modern Türkiye*, (Ankara: AÜ SBF, 1998); A. Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarihin Tarihi, İsimler ve Eserler", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan* (Ankara: TTK, 2008); A. Birinci, *Tarihin Gölgesinde Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*, İstanbul 2001; E. Esin, "Ahmet Ferit Tek", *Türk Ansiklopedisi* (C. 31, Ankara: M.E.B. Yayınları, 1982); Y. Ünal, *Ahmet Ferit Tek'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri* (İzmir: Ege Üniversitesi Sos. Bil. Ens., 2006).

[3] Akçura hakkındaki eserlerin bazıları: M.F. Togay, *Yusuf Akçura, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1944; *Ölümünün Ellinci Yılında Yusuf Akçura Sempozyumu* (Ankara: Türk Kültürünü A.V, 1987); A.Temir, *Yusuf Akçura* (Ankara Kültürünü A.V, 1997); F. Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri Yusuf Akçura (1876-1935)*, Ankara, 1986; F. Georgeon, *Osmanlı- Türk Modernleşmesi*, İstanbul 2006; O. Çakmak, *Yusuf Akçura*, Ankara 2002.

[4] Ahmet Ferit'in hayatı şu kaynaklardan derlenmiştir: "Ahmet Ferit Bey", *Nevsal-i Milli* (İstanbul:1330); A. Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarihin Tarihi, İsimler ve Eserler", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, Ankara 2008; E. Esin, "Ahmet Ferit Tek", *Türk Ansiklopedisi*, C. 31.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

1899'da Yusuf Akçura ile birlikte Paris'e giderler ve her ikisi de 1903'de Ecole des Sciences Politique'ten mezun olurlar. Bu süre zarfında Jön Türk çevresi içinde yer alan Ahmet Ferit 1902'de Birinci Jön Türk Kongresi'ne katılır. Osmanlı'ya yabancı müdahalesini savunanlara karşı çıkar ve -ileriki sayfalarda ele alındı- açık bir mektup yazar. Bu dönemde İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Şura-yı Ümmet*'te de yazılar yazmaktadır. 1903-1908 yılları arasında Kahire'de bir yandan Türk asıllı birkaç ailenin servetini idare ederken bir yandan da hem *Şura-yı Ümmet*'e hem Kahire'de yayımlanan İstibdat muhalifi *Türk* gazetesine yazılar yazar. Ahmet Ferit, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra *Şura-yı Ümmet*'in başyazarı ve Meclis-i Mebusan başkatibi olur. 1908-1913 yılları arasında Mülkiye Mektebi'nde siyasi tarih dersleri verir. 1909-1912 arasında Kütahya mebusluğu yapar. İttihat ve Terakki Parti'sine üye olmasına rağmen hükümeti açıkça eleştiren Ahmet Ferit partiden atılır. 1912'de Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurar ve partinin yayın organı olan *İfham* gazetesini yayımlamaya ve başyazılarını yazmaya başlar. İttihat ve Terakki'ye eleştirileri ve Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi ardından *İfham*'da yazdığı yazılar sonucunda 1913 Haziran'ında hükümet gazeteyi kapatır ve Ahmet Ferit Sinop'a sürgüne gönderilir. I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine orduda görev alma talebinde bulunur, ancak reddedilir.

1918 Haziran'ında İstanbul'a dönmesine izin verilen Ahmet Ferit'e, Talat Paşa İttihat ve Terakki'nin yerine geçebilecek bir parti kurmasını teklif eder, ama bu teklifi kabul etmez. Sonrasında, Kiev'e başkonsolos olarak atanır. Mayıs 1919'da İstanbul'a döner ve ittihatçı olmadığı için, milliyetçi grubun temsilcisi olarak Damat Ferid Paşa'nın koalisyon hükümetinde 21 Mayıs-20 Temmuz 1919 tarihleri arasında Nafıa Nazırı olur. Aralık 1919'da Milli Türk Fırkası'nı kurar. Fakat Sévres Anlaşması hazırlıkları sırasındaki itirazları sonucu D. Ferid Paşa hükümetinden ayrılır. Ekim 1919'da Milli Türk Fırkası'nı kurar ve *İfham*'ı tekrar yayımlanmaya başlar. 1920'de Osmanlı Meclisine İstanbul mebusu olarak girer ama işgalin ardından kurulan Aznavur Mahkemesi'nde mahkum edilince Anadolu'ya kaçar. İlk Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde maliye bakanı olarak çalışır. 1921-1923 yılları arasında Ankara hükümetinin temsilcisi olarak Fransa'da görev yapar. 1923-1924 arasında Cumhuriyet'in ilk dahiliye bakanı olarak hizmet verir: köy kanununu yazar. 150'likler listesini hazırlarken çıkan tartışmalar ve basına yansıyan eleştiriler -ki ileriki sayfalarda ele alındı- sonucunda Mayıs 1924'de istifa etmek zorunda kalır.

1925 sonrasında Londra, Varşova ve Tokyo'da büyükelçilik görevlerinde bulunur, 1943 de emekliye ayrılır. Milliyetçi edebiyat akımı çerçe-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

vesinde önemli bir eser olan *Aydemir*'in (1918) yazarı Müfide Ferit Tek[5], Ahmet Ferit Tek'in eşidir ve Müfide Ferid'in kız kardeşlerinden biri de Yusuf Akçura'nın eşidir. Dolayısıyla arkadaşlıklarının yanı sıra akrabalık ilişkileri de mevcuttur. Ahmet Ferit Tek, 1971'de vefat eder.

Yusuf Akçura'nın Hayatı[6]

1879 yılında Volga üstündeki Simbir'de doğan Akçura Volga ya da Kazan Tatarlarındandır. Doğduğu bölge halkı yüzyıllar boyunca Rus uygarlığı ile bazen çatışma bazen de ticari ilişki halinde olmuştur. Rus kentleriyle Orta Asya ve Türkistan pazarı arasında aracı konumda olduğu için bu bölgede -zengin, girişimci, eğitimli, panslavizme karşı durabilen, kültürel geleneklerine bağlı, modernleşmeci- büyük bir burjuvazi oluşmuştur. Georgeon'un da belirttiği gibi 19.yüzyıl İslam dünyasında benzeri görülemeyecek böylesi bir ortamdan gelen Yusuf Akçura, babasının vefatı ardından 1886 yılında ailesi ile İstanbul'a göç eder.

Akçura İstanbul'da gördüğü orta eğitimden Harbiye'ye girer. Akçura, kendisinin milliyetçilik bilincinin ilk adımlarının Harbiye'de öğrenci iken başladığını yazar. Necip Asım'ın, Veled Çelebi'nin, Bursalı Tahir Bey'in Türkçülüğe ait yazılarını, Gaspıralı İsmail Bey'in İstanbul'da da dağıtılan *Tercüman*'ını okur. Bu yazarlar Akçura'nın düşünsel gelişiminde etkili olurlar. 1896'da özgürlükçü fikirleri nedeniyle tutuklanan Akçura, 1897'de Divan-ı AHrb'de yargılanır ve Trablusgarb'a sürgüne gönderilir. Burada Meşrutiyet yanlısı Recep Paşa ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Yedinci Şubesini kuran Şevket Bey ile ilişkilerini geliştirir. 1898'de Ahmet Ferit ile gazete yayımlamaya başlarlar, fakat 1899'da Paris'e kaçarlar. 1903'de mezun olacağı Ecole des Sciences Politique'te öğrenci iken Jön Türk çevreleri ile yakınlaşır. Arkadaşı Ahmet Ferit gibi Ahmet Rıza fraksiyonunda yer alan

---

[5] Müfide Ferit Tek, (1892, Kastamonu) Kemahlı Mazhar Paşa'nın oğlu Şevket Bey ile İsmail Efendi'nin kızı Feride Hanım'ın kızıdır. Şevket Bey, Meşrutiyet yanlısı Müşir Recep Paşa'nın başyaveri olduğu için Bağdat ve Trablusgarp'a gider. Müfide Ferit, 1903'te gizlice Paris'te Versailles Lisesi'ne gönderilir. Vasiliğini babasının arkadaşı Ahmet Rıza üstlenir. 1907'de Ahmet Ferit Tek ile evlenir. Bundan sonraki hayatı, eşinin sürgün veya görevli olduğu değişik il ve ülkelerde geçer. II. Meşrutiyet'in ardından İstanbul'a gelirler. Fakat Ahmet Ferit'in İttihatçıların uygulamalarına karşı çıkması sonucu Sinop'a sürülürler. 1913-1918 yıllarında Sinop ve Bilecik'te yaşarlar. Bu süre zarfında *Aydemir* romanını yazar. Ulusal Mücadele yıllarında *İfham* ve *Hakimiye-i Milliye*'de savaşımı destekleyici yazılar yazar. İkinci romanı *Pervaneler* 1924'te yayınlanır. Ahmet Ferit Tek'in Dışişleri Bakanlığındaki görevi nedeniyle uzun yıllar yurt dışında yaşar ve bulunduğu ülkelerde de Türk kadını, modernleşme ve Cumhuriyet rejimindeki yeri ile ilgili konferanslar verir. 24 Mart 1971 tarihinde ölür.

[6] Yusuf Akçura'nın hayatı şu kaynaklardan derlenmiştir: F. Georgeon, "Ulusal Hareketin İki Lideri: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura", *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, İstanbul 2006; F. Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*, İstanbul 1996); Y. Akçura, "Türkçülük", *Türk Yılı 1928*, (İstanbul: Türk Ocakları Merkez Heyeti Yayını)

Akçura, 1902 Jön Türk Kongresi'nde Avrupa müdahalesine kesinlikle karşı çıkanlar arasındadır. Jön Türkler ile ortak fikirlerini içeren makaleleri *Şura-yı Ümmet* ve *Meşveret*'te yayımlanır.

1903 yılında Kazan'a dönen Akçura, Muhammediye Medresesi'nde hocalık etmeye başlar. Bu dönemde İsmail Gasprinski ile yakınlaşan ve ondan çok etkilenen Akçura, 1904-1908 yılları arasında Rusya Müslümanlarının taleplerinin yerine getirilmesi için mücadele eder. Rus-Japon Savaşı ve ardından 1905 Devrimi'ne şahitlik eden Akçura, kültürel ve ekonomik zemini uygun bularak Türkçülüğü yaymak amacıyla "Kazan Muhbiri" adlı bir gazete çıkarmaya başlar. Gaspıralı İsmail Bey, Ali Merdan Bey, Abdürreşit Kadı ibrahimof gibi Türkçülerle birlikte 1905'te "Rusya Müslümanları İttifakı" adında büyük bir parti kurar.

Akçura, 1904'te *Türk* gazetesinde yayımlanan *Üç Tarz-ı Siyaset* yazısı ile bir çığır açar ve Türkçülük akımı açısından "Pantürkizmin babası" olarak nitelendirilir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönen Akçura, İstanbul'da kurulan Türkçülük ile ilgili derneklerin -Türk Derneği, Türk Ocağı vb.- büyük bir bölümünün kurucuları arasında yer alır.1911-1917 yılları arasında Türk Yurdu Cemiyeti'nin yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisini yönetir. İstanbul Üniversitesi'nde ve Harp Okulu'nda tarih dersleri veren Akçura, 1916'da Müslüman Türk-Tatar Halkları Koruma Komitesi'ni kurar ve İsviçre'deki Milletler Konferansına katılarak Rusya Türklerinin haklarını savunur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türk esirlerin değişimi için, Kızılay tarafından 1917-1919 yılları arasında çeşitli Batı ülkelerine ve Rusya'ya gönderilir. İstanbul'a döndükten sonra Akçura, Ekim 1919'da Ahmet Ferit'in kurduğu "Milli Türk Fırkası"na katılır. 1919 sonunda İngilizler tarafından hapsedilir. 1920'de hapisten çıkınca Selma Hanım ile evlenir ve ailece 1920 yılında Milli Mücadele'ye katılmak üzere Anadolu'ya geçerler. Milli Eğitim Bakanlığı'nda ve Doğu Cephesi komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın karargâhında çalışır. 1923'te milletvekili olan Akçura 1932'de kurucuları arasında yer aldığı Türk Tarih Kurumu'nun ilk başkanı olur. Bu iki görevini de vefat edene kadar devam ettirir. İstanbul Üniversitesi'nin 1933'te yeniden yapılanması sırasında Yakınçağ Tarihi profesörü olarak görevlendirilir. Akçura 11 Mart 1935'te vefat eder.

Realist Milliyetçi Ahmet Ferit ve "Pan-Türkizmin Babası" Yusuf Akçura

Ahmet Ferit Tek'in Türk milliyetçiliğinin izini sürmeye 1902 Birinci Jön Türk Kongresi ile başlamak gerekir. Kongre sırasında yabancı devletlerin yardımını ve Osmanlı iç işlerine müdahalesini isteyen Prens Sabahad-

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

din grubuna karşı çıkarak, grubu eleştirir. Adem-i merkeziyetçi ve Avrupa müdahalesini savunan İsmail Kemal Bey'in mektupları Avrupa basınında yayınlanırken, bir tek Ahmet Ferit buna karşı çıkan bir mektup yazar. Bu mektupta Ahmet Ferit, Osmanlılar için gerekli reformların Düvel-i Muazzama'nın müdahalesi olmadan yapılması gerektiği fikrini savunur.[7] Ahmed Rıza, Doktor Nazım, Hoca Kadri, Mustafa Hamdi ile aynı grupta yer alan Ahmet Ferit'in bu çıkışı ve muhalefeti sonrasında gelen tartışmalar Kongre'nin dağılma nedenlerindendir. Mektupta bir yandan Osmanlıcılık savunusu yaparken bir yandan da Avrupa'nın müdahalesini karşı çıkarak milli sınırları ve merkeziyeti korumaya çalışmaktadır.Yusuf Akçura'da bu düşünceyi savunur.[8]

Ahmet Ferit, Fransa'daki öğrenimi sırasında, ülke sorunlarına çözüm bulabilmek için iktidarı elinde tutan Türklerin sosyolojik ve antropolojik geçmişini incelemek gerektiği düşüncesi ile Türkoloji çalışmaları yapmaya başlar. Fransa da yaptığı Türkoloji çalışmaları 1330 da Tekin müstear ismiyle yayımladığı Turan kitabının da temelini teşkil edecektir. Ahmet Ferit, *İçtihad*'da yayımlanan *Bir Muhasebe* başlıklı yazısında çöküşe son vermek için gazete ve dergi yayımlamanın, hem milleti uyandırmak hem de Avrupa'ya karşı Osmanlı milletinin ilerlemelerini göstermek açısından önemli olduğunu vurgular.[9] Ne var ki bu faaliyetlerin de eksik ve özensiz yapıldığını, "bazen kaş yapalım derken göz çıkartılıyor" diyerek eleştirir. Ahmet Ferit bir anlamda iki grubun tam ortasında bir noktada yer alır çünkü bir yandan müdahaleye karşı çıkıp, siyasal açıdan merkeziyetçiliği savunurken bir yandan da teşebbüs-i şahsinin de önemini ve bu yönde çalışılması gerektiğini savunur.

Hem Yusuf Akçura hem de Ahmet Ferit Kahire'de iken yayımlanan yazıları Türk siyasi tarihi açısından bir mihenk taşı ve yol ayrımının ilk adımı olur. Yusuf Akçura'nın 1904'de Kahire'de *Türk* gazetesinde yayımlanan "Üç Tarz-ı Siyaset" başlıklı makalesi Osmanlıda bilinç ve etnik esaslı bir Türkçülüğün başlangıcı olarak kabul edilir, çünkü o tarihe kadar dile getirilen/savunulan düşüncelerden farklı argümanlar geliştiren Akçura[10] gerçekçi bir yaklaşım ile üç yoldan hangisini seçeceğiz sorusunu sorar. Georgeon tarafından "Pantürkizm'in Manifestosu"[11] olarak tanımlanan *Üç Tarz-ı Siyaset*'te Türkçülük ilk kez bir siyaset olarak önerilir. Akçura'ya göre,

---

7 Ş. Hanioğlu, *The Young Turks in Opposition*, NewYork 1995, s. 187.

8 Hanioğlu, *age.* s. 188-191

9 Ahmed Ferit, "Bir Muhasebe", *İctihad*, 1904, No:1.

10 S. Aydın, *Modernleşme ve Milliyetçilik*, Ankara 1993, s. 165.

11 F. Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura* , s. 39

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Osmanlı Devleti'nin, Panislamizm ve Osmanlıcılık politikaları yerine bütün Türk halklarını birleştirecek yeni bir stratejinin "Türkçülüğün" benimsenmesi gerekir.[12]

Ahmet Ferit'in siyasi duruşunu anlamak ve adlandırmak açısından, Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyaset* yazısına karşılık "Cevabımız" başlıklı yazıyı yazan Ali Kemal'e karşı yazdığı "Bir Mektup" başlıklı makalesi önemlidir. Makalesinin ilk kısmında Ali Kemal'in ortaya koyduğu tüm iddiaları çürütmeye ve fikirlerinin temelsizliğini göstermeye çalışır. Ardından -dostu olmasına rağmen- Akçura'nın yazısı hakkında düşüncelerini sistematik bir dille eleştirir. Makalesinin sonunda kendi fikrini, daha doğru bir deyişle siyaset algılamasını ve yorumlamasını açıkça ortaya koyar. Akçura'ya muhalefet ederek Türkçülükten uzak Osmanlı birliğini savunan bir yolu Osmanlı İmparatorluğu için uygun görür. Bu fikirden hareketle Ahmet Ferit milliyetçi değildir şeklinde bir çıkarıma ulaşmak yanlış olacaktır, çünkü onun için temel unsur güncel siyaset oyunları içinde reel-politik davranarak, kendisinin de dediği gibi faydacı bir politika izlemektir. Bir yandan "Osmanlı devletinin en kuvvetli zırhı, en büyük savunma silahı" olarak gördüğü Osmanlıcılık politikasını savunurken bir yandan da özelikle lisan açısından "asimilasyon"un önemini vurgulaması aslında Osmanlıcılık adı altında milliyetçi bir ideolojisi olduğunun işaretidir. İslamcılık vurgusu kesinlikle zayıf olan Ahmet Ferit için bu politika gelecekte önemini yitirecek olan, o günkü koşullar altında sadece belirli grupların Osmanlı İmparatorluğu'nun "hayat mücadelesinde destek" olması için gerekli olan bir öğedir.[13] Makalesinin sonunda Ahmet Ferit aslında siyasi duruşunu açıkça ilan eder ve der ki: "bilmem siyasi işlerde fırsatları değerlendirmekten (oppurtunistlikten) daha doğru, daha faydalı bir yol var mıdır?".[14]

Üç Tarz-ı Siyaset tartışmalarında da görüleceği gibi 1904'deYusuf Akçura, belirli sınırlar içinde kalarak ve mevcut düzeni koruyarak Osmanlıyı kurtarmak düşüncesinden uzak bir noktada, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğini Pan-Türkizm de görmektedir. Aksine Ahmet Ferit, güncel siyasal koşullar içinde Türkçülüğü bir "yardımcı" öğe, "bir savaş yardımcısı" olarak görmekte, barış ortamında Osmanlıcılığın "zırh" olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla savaşlar hem Akçura hem de Ahmet Ferit için dönüşümün işaretleridir.

II. Meşrutiyet sonrasında Ahmet Ferit, İttihat ve Terakki Fırkası içindeki ayrışmada gölgede bırakılan bir isim olur, çünkü Selanik kadroları etkin-

---

12 Y. Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, İstanbul 2005.

13 Ahmet Ferit, "Bir Mektup", *Üç Tarz-ı Siyaset*, s. 89-90

14 *Age.*, s. 92

dir ve Avrupa'da faaliyette bulanan isimler, birkaç kişi dışında (Dr. Nazım, B. Şakir gibi) önemli bir rol üstlenememişlerdir. Ahmet Rıza Beyin talebi ile Ahmet Ferit'e meclis katipliği görevi verilir. 31 Mart sonrasında, Selanik grubunun mutlak gücü altına giren İttihat ve Terakki ile yolları yavaş ayrılmaya başlar. 1909 sonlarında Fırat nehri üzerinde taşımacılık hakkının İngiliz Lynch şirketine verilmesine karşı çıkar, ve ittihatçıları ağır bir dille eleştirir.[15] Bunun üzerine istifa eder ama bu durum Ahmet Ferit'in lehine işler. Objektif ve siyasi duruşundaki netlik ile asıl şöhretini bu süreçte kazanır. Kütahya mebusu olarak 1912'ye kadar mecliste yer alan Ahmet Ferit, sürgüne de gönderilse 1920'ye kadar her zaman aktif siyasetin içinde yer almaya çalışır. Yusuf Akçura ise daha çok bir fikir adamı olarak ideolojisini savunur, Türk milliyetçiliği konusundaki siyasi kavrayışı ile iktidardan uzak durmuş, İttihat ve Terakki ile uzlaşmayı reddeder[16]. Akçura'nın siyasetten uzak duruşu, onu iktidarın neden olduğu yozlaşma ve ideolojik sapmalar, aşırılıklardan da uzak durmasını sağlamış, olaylara dışarıdan bakmasını kolaylaştırmıştır.

Ahmet Ferit'in ideolojik açıdan ilk dönüşümü Balkan Harbi ile meydana gelir, çünkü savaş ortamında din önemli bir destek güç olmakla birlikte ana unsur Türkçülüktür. Keza 1912 de Milli Meşrutiyet Fırkası'nı kurması da siyasi yönelimlerinde ki değişikliğin de göstergesidir. Bu parti Türkiye siyasal yaşamında "milli" adı ile kurulan ilk partidir. Partinin programında yer alan ifade Ahmet Ferit'in hem ittihatçılardan hem Akçura'dan farklı bir yönelim içinde olduğunun göstergesidir: "Türkler, yüzyıllardır devletin hudutlarında savaştı, kendi illerini ihmal etmek zorunda kaldılar. Türk illerini kalbi Anadolu bakımsızdır, Türklerin de milli kaderlerini düşünmesi saati çalmıştır."[17] Keza 12 Mart 1912'de kurulan Türk Ocakları'nın hem kurucu üyesi hem de ilk reisi seçilmesi de gösteriyor ki, Ahmet Ferit Balkan Harbi sonrasında faydacı bir siyasi yaklaşımla ülke çıkarlarını Türkçü politikada görmeye başlıyor.

Ahmet Ferit, Kurtuluş Savaşı'ndan çok önce "Anadolu Türklüğü" söylemini ama yine Osmanlıcı bağlamdan sıyrılamayarak, Türkçü camiaya sunar. I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği bir dönemde *Nevsal-i Milli*'de yayımlanan "Türk Ocağı: Genç Ocaklıya" başlıklı yazısında Osmanlılığın temelinin Anadolu Türklüğü olduğunu dile getirir. Ocaklıları hayalperest-

---

[15] A. Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarihin Tarihi, İsimler ve Eserler", *Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan*, s. 12

[16] F. Georgeon, "Ulusal Hareketin İki Lideri: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura", *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, (İstanbul: YKY, 2006) s. 91-91.

[17] T.Z.Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C. 1, İstanbul 1984, s. 350-363

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

likten uzak durmaya davet eden Ahmet Ferit'e göre, Arap ülkeleri ile İmparatorluk dışındaki Türk illerini-ülkelerini düşünmek artık hayaldir. Türk ilinin sınırlarını şöyle belirler: Edirne, Rodos, Rize ve Süleymaniye. Bununla birlikte, Ahmet Ferit Bey, Osmanlı dahilinde yaşayan diğer etnik gruplara karşıda her zaman temkinli ve kendi deyimiyle "fedakar" bir politika taraftarıdır: "Kürtlere, bahusus Ermenilere... bugün iltizam-ı cebir ve şiddetle değil, belki ihsan-ı imtiyaz ve faydalara müftekir bulunuyoruz.". [18]

Akçura, tarihsel süreçte ekonomik etmene önem verir; Türk milliyetçiliği düşüncesinin ortaya çıkışında sosyo-ekonomik değişimi etken olarak görür [19]. Akçura'ya göre, "milli iktisat" Türk milliyetçiliğinin itici gücüdür. [20] Bu noktada Ahmet Ferit ile görüşlerinin kesiştiğini kesinlikle söylemek gerekir. 1902 Kongresinde "teşebbüs-i şahsi"yi savunan, 1909'da yabancı bir şirkete imtiyaz verilmesine karşı çıkan Ahmet Ferit, "milli fayda" için himayeci bir ekonomi taraftarı olarak milli sanayi kurulması gerektiğini savunur. "Üç beyaz" olarak adlandırdığı ve ekonominin temel unsuru olarak gördüğü un-pamuk ve şekeri Osmanlının kendisinin üretmesi gerektiğini savunur. [21]

Akçura'da din "ortak gelenekler" arasında kendine yer bulur [22]. Türk birliği için ilk araç Türklüğü ele alan Akçura'nın din ve milleti birbirinden ayırarak "laiklik" düşüncesinin öncülerinden olduğu da belirtilir. [23] Bu bağlamda Ahmet Ferit ile yine kesişmektedirler çünkü O da din vurgusundan uzak durmaktadır. Hatta bunu ilk kez, "Bir mektup" makalesinde 1904'de görürüz: İslamı birleştirici bir unsur olarak görmez.

Akçura, Osmanlı devletinin kurtuluşunu getirecek siyaset olarak turanı görürken [24], 1917 Rus devrimi ardından Pantürkizm idealinden vazgeçer. Yusuf Akçura 1917 yılında İskandinav ülkelerinde kalır ve Rusya'daki Osmanlı savaş tutsaklarının durumunu izler. 1918'de Rusya'ya geçer; Moskova'da, Kazan'da ve başka yerlerde Türk tutsaklara yardım komitelerinde çalışmaya başlar. Bu bölgelerde bir iletişim ve yardım ağı oluşturma çalışmalarında bulunur. Üstlendiği bu tehlikeli misyon sırasında Tatar Türk liderleriyle temasa geçer. Ne var ki Mondros Bırakışması'nın imzalandığını duyunca 1919'da Moskova'dan ayrılır ve İstanbul'a döner. [25] Kurtuluş Sava-

---

18 Ahmet Ferit. "Türk Ocağı", *Nevsal-i Milli* (İstanbul, 1330/1914) s. 188-191.

19 Georgeon, *agm.*, s, 95.

20 Aydın, *age.*, s. 220.

21 Y. Ünal, *Ahmet Ferit Tek'in Hayatı, Siyasi Faaliyetleri ve Fikirleri*, s. 17.

22 Georgeon, *agm.* 98

23 Aydın, *age.*, s. 215.

24 Georgeon, *agm.*, s. 98.

25 Georgeon, *age.*, s. 202-203

şı ile birlikte ideolojik dönüşümünü yaşar. Kemalizm'e ve milli-burjuvazi oluşturma politikasına yönelir[26]. Akçura, İslamı kurumları hesaba katmadan yapılan tüm reformlara karşı çıkar. Dinsel reformların kültürel modernleşme hareketlerine paralel olarak ele alınması gerektiğini savunan Akçura, bnu nedenle Kemalist hareket kadar yapılan tüm reform hareketlerine eleştirel olur ve uzak durur.[27]

1920 Sonrası ve Sonuç

İstanbul meclisinin dağılmasının ardından Mustafa Kemal'den gelen teklif üzerine Ahmet Ferit Bey 30 Mayıs 1920'de Ankara'ya gelir. Kendisine ilk önce Maliye Bakanlığı görevi verilir: Ankara hükümetinin ilk bütçesini tanzim eder. Bütçe görüşmelerinde diğer mebuslarla çıkan bir tartışma sonucunda 21 mayıs 1921'de bu görevinden istifa eder. Fransız basınını çok yakından takip eden ve uluslararası siyaset uzmanı olan Ahmet Ferit Bey, Fransızlarla yapılan görüşmelerde Türkiye lehine kararlar alınmasında etkili oldu. 1923'de Lozan Görüşmeleri sırasında İsmet Paşa'nın yanında iken, esaslar üzerinden Fransız delegeler ile tartışmış ve ayrılmak zorunda kalmıştır. Rauf bey, bu olay karşısında Ahmet Ferit'i suçlamış ve görevinden alınmasını istemiştir. Sonuçta görevinden alınsa da Mustafa Kemal tarafından beğenilen bir siyaset adamı olan Ahmet Ferit Bey, 30 Ekim 1923'de Cumhuriyet idaresinin ilk Dahiliye bakanı olarak atanmıştır.[28]

Ne var ki, Ahmet Ferit Tek'in hem siyasi yaşamı hem de fikir adamı olarak siyasal düşünceye katkıları fiili anlamda 21 Mayıs 1924'de sonlanmak zorunda kalır. Dahiliye Bakanı olduğu dönemde kendisine 150'likler listesini hazırlama görevi verilir. Meclisteki gizli ve açık oturumlarda her milletvekilinin ayrı bir önceliği ve neredeyse ayrı bir listesi ve dolayısıyla itirazları göze çarpar.[29] Ancak istifanın asıl gerekçesi basına da yansıyan bir meseledir: Ahmet Ferit Bey, damat Ferit Paşa kabinesinde Nafıa bakanı iken 8 Temmuz 1919'da Miralay Refet Bey'e (Bele) gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal'i askerlik dışı faaliyetleri nedeniyle eleştirir, İngilizlerin özellikle bu noktada çok ısrarlı olduklarını, dönmesi gerektiğini yazar. Ahmet Emin (Yalman) *Vatan*'ın 20 Nisan 1924 tarihli sayısındaki başmakalesinde bu telgrafı ele alır. Amaç, 150likler listesini hazırlayanında da bir zamanlar Kurtuluş Savaşı'na ve Mustafa Kemal'e karşı olduğunu kanıtlayarak hükümeti eleştirmektir. Ahmet Ferit Bey bu telgrafın Refet Bey ile aralarında bir parola

---

[26] Georgeon, *age.*, s. 136-137.

[27] Georgeon, *age.*, s. 25.

[28] E. Esin, Ahmed Ferit Tek", *Türk Kültürü*, (Aralık 1971, Yıl:10, Sayı: 110) s. 137-142.

[29] Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*. C. 8/1, İstanbul 1985.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

olduğunu söylese de -Ankara hükümetine muhalif olan- Refet Bele, yazıyı onaylar. Bu durum karşısında, hükümeti zor durumda bırakmamak için Ahmet Ferit Bey istifa eder.[30]

Cumhuriyet'in ideologu olarak tanımlanan Yusuf Akçura[31] ise modernizm, laiklik ve ulusçuluk üzerinde yükselen politika ile kolaylıkla uzlaşır çünkü din ve ulusu ısrarla birbirinden ayırmıştır.[32] II. Meşrutiyet döneminde *Türk Yurdu* dergisindeki yazılarında dil ve etnik kökeni merkeze koyarak Türk ulusçuluğu savunan Akçura[33] ulusal tarih çalışmalarına katkıda bulunarak, dil ve tarih eksenli modern-laik-ulusçu Türkiye inşasının ilk yıllarında önemli bir yer edinir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

30 İ. Soysal, *150'likler*, İstanbul 1985, s. 94-95.

31 Bkz. Aydın, *age.*; Georgeon, *age.*

32 Aydın, *age.*, s. 214-215.

33 Aydın, *age.*, s. 210.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ